

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Політологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

№9 за темою «Геополітичний вибір України»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. №7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 р. №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 р. №2

Розробник:

Професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Надія ДЕМИДЕНКО

Рецензент:

Професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, доктор історичних наук, професор Юрій ОСАДЧИЙ

ТЕМА №9 ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ

План лекції :

1. Концепція самостійності України в параметрах геополітики Середньої Європи.
2. Чорноморська доктрина.
3. Сучасне геополітичне становище українських земель.
4. Російсько-українська війна.

Рекомендована література :

Основна :

1. Воронянський О.В. Політологія. Підручник. 2017. 179 с.
URI:<https://www.academia.edu/39548408/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>
2. Гелей С. Д. Політологія : навчальний посібн. 9-те вид., переробл. і доп. Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. 370 с.
URI:<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-56.html>
3. Гетьманчук П., Грицук В.К. Політологія. Навчальний посібник. К. : Основи, 2010. 415 с. URI:<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-155.html>
4. Політологія. Лекційний матеріал. Мультимедійний навчальний підручник. Національна академія внутрішніх справ. Кафедра філософії права та юридичної логіки. К., 2021. 203 с. URI:[https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog\(2018-11-14\)/lec/lec1.html](https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog(2018-11-14)/lec/lec1.html)
5. Політологія. Навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях). За наук. Редакції проф. Бліхара. Львів. ПП Арсенал. 2018. 540.
URI:http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1854/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_29_10_2018.pdf

Додаткова :

1. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. З англ. перекл. Олена Фешовець. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 145 с. URI: <https://www.google.com/search?client=firefox-b->
2. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. К. Наука. 2019. 82 с.
URI:https://osvita.ua/doc/files/news/671/67149/vynnychenko-volodymyr-kyrylovych-zapovit_ia.pdf
3. Грушевський М. Хто такі українці чого вони хочуть
URI:https://pidru4niki.com/11221213/filosofiya/mihaylo_grushevskiy_hto_taki_ukrayintsi_chogo_voni_hochut
4. Демиденко Н.М. М.С. Грушевський: деякі аспекти концепції державотворення. Сіверянський літопис : зб. наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства Національної академії наук України. Вип.8. Київ - Глухів. 2016. С. 407-411.
URI:<http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/128350?show=full>
5. Демиденко Н.М. Проблеми формування громадянського суспільства в

Українській державі. Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції (м. Суми, 21-22 травня 2016 р.) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. 2016. С. 228-231.

URI:<file:///D:/Documents/Downloads/0013907-1.pdf>

file:///D:/Documents/Downloads/2w1ZDR3hYRhaOKEd9K1y_RXe7Qq2GgnR.pdf

6. Політологія. Навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях). За наук. Редакції проф. Бліхара. Львів. ПП Арсенал . 2018.

540.URI:<D:/Documents/Downloads/0013907-1.pdf>

http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1854/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_29_10_2018.pdf

7. Політологія. Тематичний словник. Мультимедійний навчальний підручник. Національна академія внутрішніх справ. Кафедра філософії права та юридичної логіки. К., 2021. 203 с. URI:<D:/Documents/Downloads/0013907-1.pdf>

[https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog\(2018-11-14\)/inf/slovnyk.html](https://arm.naiu.kiev.ua/books/politolog(2018-11-14)/inf/slovnyk.html).

8.Смолій В., Якубова Л. Історичний контекст формування проекту русский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі (Аналітична записка) / НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України.2018. 144 с.

URI:<file:///D:/Documents/Downloads/0013907-1.pdf>

Інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті:

1. Національна парламентська бібліотека України. [сайт].

URL:<http://www.nplu.org/>

2. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. [сайт].

URL:<http://www.nbuv.gov.ua>

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Концепція самостійності України в параметрах геополітики Середньої Європи.

Геополітика (географічна політика; грец. Γη - земля політікῆ - державні або суспільні справи) - напрям політичної думки, концепція, про контроль над територією, про закономірності розподілу і перерозподілу сфер впливу (центрів сили) різних держав і міждержавних об'єднань.

Геополітичне становище українських земель було причиною великих злетів і падінь, воно давало поштовх до реалізації прихованого потенціалу, що криється у надрах української Ойкумени. Протягом історичних зрушень на українській землі вирішувались баталії народів і цілого континенту, ці території завжди були у епіцентрі відвічного Campus Martius (Поля битви) двох культур: європейської та азійської.

Вони були своєрідною межею чи заборолом, що стримували навалу чингізханських і більшовицьких орд, які сунули на завоювання все нових просторів. Саме тут проходить межа зіткнення споконвічних культурних антагоністів, або ж, геополітичною мовою, зіткнення двох цивілізацій Заходу і

Сходу.

Найамбіційнішою геополітичною візєю майбутнього центрально- та східноєвропейських націй є проєкт Східна Європа, у зв'язку з яким вже у 1880-х рр. ідея окремого від Росії українського народу з власною державою входить у практичну площину німецької геополітики. Так, у 1888 р. у журналі «Die Gegenwart») філософ-метафізик Едуард фон Гартман у статті «Russlan din Europa» запропонував створити Київське королівство. Північний кордон України, на його думку, мав проходити по лінії Вітебськ – Курськ – Саратов – Волга – Астрахань. Цей кордон він розглядав, з одного боку, як природний, створений річною системою Волги, Дону та Дніпра, а з другого – як історичний кордон Південно-Східної Європи. «Нема – писав Гартман – ані географічних ані етнографічних підстав для з'єднання двох світів – російського і українсько-білоруського в один державний організм. Москалі заселяють доріччя Волги й Дону й для Росії є питанням життя володіти тими ріками на цілому їх бігу, але зовсім не є konieczністю для Росії володіння Подніпрів'ям - простором українського та білоруського народу. Ця система рік відділена від Росії вододілом двинодонських холмовин. Дніпро ніде не доторкає російської території. Тому є не випадковим, що обидва річні узбережжя заселені двома різними народами — москалями й українцями. Російська національна держава за своїм національним характером, як і географічними умовами, повернена на південній схід, а не на захід. З того випливає, що по відокремленню від Росії Фінляндії, балтійських провінцій, Литви й Польщі, слід би створити Київське Королівство в доріччях Дніпра й Пруту. Така надніпрянська держава з 18-мільйоновим населенням, мала би всі конечні умови самостійного, політичного існування. Нова держава мала б дістати від Австрії запоруку недоторканості й увійти з нею в союз. Відрізання від Росії територій з 34 мільйонами населення припинило б остаточно її експанзію на Захід».

Наприкінці 1890-х рр. ідею відокремлення від Російської імперії українських земель сформулював німецький теолог, історик, політичний публіцист і фахівець з східноєвропейських питань Пауль Рорбах. Ще у 1897 р. він побував в Україні, після чого виступив із закликом підтримати український визвольний рух з метою відриву України від Росії: «Якщо настане день, – писав П. Рорбах, – коли доля кине виклик Росії, і якщо випадково у нас там, де ухвалюються рішення знайдеться хто-небудь, хто матиме досить розуміння і рішучості, щоб правильно розв'язати питання про український рух, тоді Росія буде зруйнована. Хто володіє Києвом, той може підкорити Росію» (Welpolitistisches, Leipzig, 1897-1915, S. 51-52).

Незабаром після початку Першої світової війни, 1915 р. у Берліні вийшла брошура українського громадсько-політичного діяча, дипломата, адвоката, журналіста, видавця Лонгіна Цегельського «Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage», в якій пропонується створення Серединної Європи як великої континентальної системи, яка простяглася би від Балтійського і Північного морів до берегів Індійського океану і яка включала б в себе відторгнені частини Росії – Прибалтику, Білорусію, Україну і Кавказ.

Організуючим і керівним центром мала б стати Німеччина. Аналізуючи завдання німецької експансії на Сході, Л. Цегельський писав: «Тільки самостійною Україною можна захистити шлях від Берліна на Багдад і тільки Україною можна захистити протоки – найбільш слабкий пункт цього шляху – від завойовних і реваншистських прагнень з боку Росії... Самостійна Українська держава між Німеччиною і Австрією утворює захисний вал Серединної Європи, Балкан так Константинополя, висунутий вперед на Схід оплот проти російського імперіалізму.

Ослаблення Росії і стабілізації великої державної системи від Північного моря до Персидської затоки можна досягти лише тоді, коли Росію буде відтіснено від Чорного моря і між Росією та Карпато-Дунайською лінією буде споруджено могутню перешкоду. Але цього можна досягти тільки відривом України від Росії і створенням української держави між Наревом і Чорним морем» (С. 7). В праці Л. Цегельського визначалися і кордони майбутньої української держави. До її складу мали увійти: Холм, Київщина, Волинь, Чернігівська, Харківська, Полтавська, Катеринославська, Херсонська губернії, сусідні з ними повіти Курської, Воронежської та Ставропольської губерній, а також Кубань, Дон і Бесарабія.

До цієї величезної території автор приєднав і Білорусію. *«Україна – писав Л. Цегельський – як виробник необхідних сировинних продуктів буде тоді експортувати їх у Німеччину для того, щоб одержувати від Серединної Європи індустріальні продукти... Україна повинна укласти господарчий анішлюс з Німеччиною, для здійснення якого має бути прокладена система сухопутних і водних шляхів, що зв'язали б її в єдине ціле з Серединною Європою»* (С. 32-33).

Шведський учений Р. Челлен, аналізуючи 1915 р. у праці «Політичні проблеми світової війни» причини, що призвели до спалаху війни та її можливі наслідки, зазначає, що саме замасковане панславістською пропагандистською демагогією бажання приєднати західноукраїнські землі було причиною вступу Росії у війну, тоді як «українське питання» загалом — однією з головних суперечностей, що призвела до війни: *«Ми маємо... всі підстави зараховувати українське питання до одного з головних мотивів світової війни»* (Kjellen, Rudolf. Die politische Probleme des Weltkrieges.—Leipzig und Berlin. 8.Aufl.—1918.—S.73). Р.Челлен певний того, що слов'яни на власному досвіді вже збагнули справжню сутність «слов'янської» політики Росії: *«не зможуть вони залишатися сліпими щодо кричущої суперечності між вустами Росії, що співають пісень про свободу усіх слов'ян, та її рукою, що вимахує батогом... — політика Росії вдома ще не зазнала жодних змін, поляки коцюрбляться під новими ударами, а над степами України й досі не побачити сходу ранкової зорі»* (Kjellen, Rudolf. Die politische Probleme des Weltkrieges.—Leipzig und Berlin.—8. Aufl.—1918.—S.94).

У вересні 1917 року, розглядаючи в статті «Проблема України» ситуацію навколо України, англійський вчений-славіст Р. Сетон-Вотсон наголошує, що українське питання є однією з головних причин, що призвели до Першої

світової війни. Українське питання не модерна вигадка, але застаріла проблема Європи (Seton-Watson R.W. Europe in the Melting Pot. — London. — 1919. — P. 365).

Концептуально увів ідею самостійності України в параметри геополітики Середньої і Східної Європи Дмитро Донцов, який поставив боротьбу за Україну на вістря цивілізаційного протистояння між Заходом і Сходом, наголосив на доконечній оксиденталізації української психології і культури, увів конфесійний аспект в українську геополітику, зняв логікою геополітики та законів розвитку історії і нації проблему протистояння з Польщею.

За Д. Донцовим, геополітично Україна належить до Середньої Європи. Цей геополітично і культурно-цивілізаційно цілісний простір має свої відмінності від Заходу і Євразії: *«Ми були, може, далеким сходом Окциденту, але в жаднім разі не далеким заходом Орієнту»*. Донцов висловлює категоричний імператив: українці настільки довго зможуть опиратися наступові Москви, наскільки міцними залишаться у їх ментальності і культурі західні принципи. А це: індивідуалізм, примат права, незалежна Церква, незалежні корпорації - товариства, традиції шляхти. Найважливішими підставами української незалежності мають бути точний геополітичний розрахунок і роль цивілізаційного форпосту Заходу проти Сходу.

Враховуючи геополітичне становище України, її цивілізаційну зорієнтованість на Захід, Д. Донцов виводить аксіому: *«Тільки нація, що свідомо великих завдань, які має виконати в інтересах цілої людськості, тільки такій нації приділяється спеціальна клітина на шахівниці світової історії. Лише ясно сформульований національний ідеал робить з певної національної ідеї кристалізаційний осередок для індивідуальних і групових воľ всередині нації, які без нього шукають інших центрів тяжіння»*.

Є багато визначень України в геополітичному сенсі: «міст» між Заходом і Сходом, «санітарний кордон» між НАТО і Росією, «центр» Чорноморсько-Балтійської співдружності і т. д. У кожному з цих визначень є частка істини і частка (частина) нових міфів.

Наразі Україна ще не «міст», не «санітарний кордон», тим більше не «центр» ніяких співдружностей. Поки що Україна – лімітроф [лімітроф – проміжний простір між імперіями або цивілізаціями] для Росії та Європи, проміжний, міжцивілізаційний простір між західною і російсько-євразійською цивілізацією. Притому лімітроф із подвійною оцінкою. Європа (натовська) вважає східні кордони України лінією розламу між Європою та Росією (Росія з тюркськими анклавами і є окремою російсько-євразійською цивілізацією). А Росія вважає західні кордони України лінією розламу між НАТО й СНДівським простором, позначаючи останній як зону своїх особливих інтересів.

Лімітрофне положення, стан – це проміжне положення і стан. Якщо народ «лімітрофа» не вкорінюється в структуру якоїсь регіональної цивілізації, то самовизначення цього народу у формі незалежної держави залишається проблематичним, як і створення своєї локальної цивілізації. Така ситуація була однозначно жорсткою в епоху «холодної війни» між НАТО і Варшавським

Договором. Тепер, коли США стали претендувати на роль світового арбітра в однині, діапазон маневру лімітрофів Європи, у тому числі й України, розширився, оскільки Росія через програш у «холодній війні», розпад СРСР і нинішні внутрішні негаразди, слабкі місця влади не може нав'язувати своєї волі сусіднім лімітрофам. Навпаки, вторгнення в Чечню призвело до того, що всередині Росії створений лімітроф, який став зоною суперництва Росії і мусульманського світу.

Україна є лімітрофом у трьох значеннях.

У геополітичному вона дійсно виявилася між НАТО і Росією. В економічному – між країнами з переважно ринковою, соціально орієнтованою економікою Заходу і хаотичною, експлуатованою новим правлячої класом економікою. У духовно-моральному – між тоталітарним, моноідеологічним і лжеморальним минулим і невизначеним, навіть Невідомим Майбутнім, яке функціонує у формі соціальної утопії (міфу) про багатопартійну, правову, демократичну державу, основ якої ще навіть не закладено. Усі три значення характеризують межовий, перехідний характер держави і суспільства.

2. Чорноморська доктрина.

Балтсько-Чорноморська доктрина України формувалась віками. Шлях «із Варяг у Греки» і навпаки – це геополітичний простір Русі, що забезпечував її етапи економічно-торгівельні, культурно-духовні і військово-державні зносини від Візантії і Болгарії до Скандинавії, залучаючи у коло цих інтересів Литву, Польщу Словенську (Новгородську) землю.

У результаті напрацювань різних українських авторів з'явилась «Чорноморська доктрина» – геополітична концепція, яка каже, що причорноморські країни (всі країни, які мають вихід до Чорного моря) мають об'єднатися в один блок навколо політичних, економічних і соціальних цінностей, де лідером буде Україна, враховуючи перевагу України у площі, чисельності населення і його працелюбності.

Так, Степан Рудницький 1914 року у праці «Короткої географії України» розглядав Чорне море з погляду геополітики, 1918 року Михайло Грушевський в есе «Орієнтація чорноморська», що входило у трактат «На порозі Нової України», виклав основні ідеї щодо ролі Чорного моря (1934) у визначенні політики України, що по суті були геополітичною концепцією. Про перспективи створення надпотужної української держави над Чорним морем із континентальним міжнародним значенням для всієї Європи мріяли у своїх творах Дмитро Донцов («Підстави нашої політики» 1921) та Юрій Вассиян («Простір Між Москвою і Візантією».

Узагальненого вигляду Чорноморська доктрина набула в «Українській трилогії» Юрія Липи («Призначення Україна» 1938 р., "Чорноморська доктрина" 1940 р., "Розподіл Росії» 1941 р.). Він визначає важливу роль Чорного моря для усіх причорноморських країн (України, Грузії, Росії, Румунії, Болгарії, Туреччини), а Україна є своєрідним перекриттям моря — склепінням, а це склепіння простягається зі заходу від річки Прут і Закарпаття, що

опираються на річку Дунай, на схід до регіону Закавказзя й Ірану, що опираються на Каспійське море. Саме склепіння опирається на Кримський півострів, а ключем до нього є Білорусь і простягається воно з півночі на південь на 800–900 км.

Дуже важливу роль у безпеці України відіграє Білорусь. Юрій Липа порівнює її з шоломом, що захищає голову України. Якщо ж з Білоруссю не вдасться побудувати добросусідських відносин, то вона буде раною на ший України, оскільки Білорусь може стати зняряддям східних чи західних сусідів.

Тавриду (а саме так він називав Крим), Ю. Липа визначав як центр усіх морських доріг Чорного моря й інструментом, що може пожвавити діяльність усього північного узбережжя. Цією назвою підкреслювався глибокий історичний зв'язок зі всім суходолом України і показувались права України на Крим. Для безпеки України потрібно гарантувати безпеку Дністра зі заходу і Дону зі сходу. Контроль Дністра дозволить контролювати Серету, Тису і Прут, а також керувати Дунаєм. Контроль Дону дозволить контролювати Волгу і регіон Каспійського моря, а також охороняти шляхи України на південь, до Ірану. Проте найголовнішим завданням Дону є оборона ресурсів Донецького регіону, регіону над Азовом і всієї Центральної України разом з Кримом.

Юрій Липа переконував щодо доцільності створення чорноморсько-балтійської федерації між українцями, білорусами, поляками і литовцями, де Україна відігравала б головну роль. Балто-Чорноморська вісь може й повинна стати одним з консолідуючих і стабілізуючих стрижнів нової Європи, а отже, невід'ємною її складовою.

Міжмор'є: ідея геополітичної єдності балто-чорноморського простору

Так, само як і в Чорноморській доктрині, місце України в розбудові Нової Європи розглядається в основі геополітичного проекту співдружності країн «Міжмор'я», тобто конфедерації Польщі, України, Білорусі, Литви, Латвії, Естонії, Молдови, Угорщини, Румунії Югославії, Чехословаччини, а також, можливо, Фінляндії, мав відродити поліетнічну і мультикультурну традицію Речі Посполитої.

Ця конфедерація має простягатися від Чорного і Адріатичного морів до Балтійського (що підкреслюється в її назві). Мова йде про буферну зону між Азією та Європою, а також про створення нової регіональної протизаги як регулятора сил і джерела стабільності. Справа у тому, що цей союз своєю територією повністю перекриє шлях із Європи від Балтійського моря до Чорного у Азію. Винятком залишається лише ненадійний зв'язок через Туреччину. Втім, включення Балкан у цей спільний союз перетворить даний регіон у процвітаючий.

Розгалужена транспортна мережа України і Польщі стане надійною опорою для пересування товарів, являючись кінцевою точкою для «Великого Шовкового Шляху», котрий розбудовується зараз Китаєм. Від цієї кінцевої точки у Європі буде залежати вся Азія, включно з Китаєм, середньо-азійськими республіками і, звичайно ж, Росією. Крім того, треба відзначити такий важливий фактор регіону, як те, що потенційні можливості українських земель

дозволяють забезпечити продовольством не тільки Європу, але й Росію, а також Китай.

Важливо відзначити і військовий потенціал союзу. Об'єднана армія України і Польщі може відіграти не останню роль для НАТО. Польська армія (140 тис. постійного складу) і Українська (250 тис.) з сумарним військовим бюджетом (близько 16 млрд. доларів) плюс важкі озброєння, а також можливість розміщення ПРО на території держав перетворюють цей регіон на надійний захисний кордон. Армія цього союзу стане найсильнішою в Європі.

Включення у план «Міжмор'я» України скоріше за все приведе до посилення партнерської ролі США і Канади для Польщі і України. Цьому сприяють і настрої ряду політичних кіл Великобританії.

Отже, конфедеративний устрій «Міжмор'я» може виявитися сильним поштовхом для розвитку регіону, в тому числі і завдяки включенню нових ринків і можливої логістики між Європою та Азією. Україна на цьому шляху отримає важливу роль одного із локомотивів конфедерації, своєрідних «Сполучених Штатів Європи». Домовляючись і вступаючи у союз з рівними, Україна, можливо, забезпечить цим майбутнє для свого народу, а також втілить в життя мрію участі у європейських процесах з урахуванням інтересів української нації.

3. Сучасне геополітичне становище українських земель.

«Тепер ми самим очевидним способом маємо боротьбу самих народів – великоруського й українського. Один наступає, другий борониться. Історія сих двох «братніх народів» вступила в стадію, про котру оповідає біблійна історія перших братів:

І спитав Бог: Каїне, де твій брат Авель?»

(Михайло Грушевський, «Очищення вогнем», 1918 р.)

Сучасні виклики перед Україною мають різні рівні розвитку і якості впливу:

1. Українська нація і країна мають розбалансовану, навіть розірвану ідентичність (між націоналізмом і малоросійством, проросійським цивілізаційно-культурним імперством).

2. Українська держава не має стійких і тривалих історичних традицій (це зумовлює масову орієнтацію на чужі політико-правові вартості і загальну хаотичну громадську поведінку).

3. Українська нація і культура постали на цивілізаційній межі між Європою і Євразією і це систематично провокує світоглядні, духовні, ціннісні і моральні розломи в українському суспільстві (своєю чергою така ситуація є постійним ментальним джерелом українського анархізму (отаманщини), деструктивності і соціальної атомізації).

4. Українська нація принаймні останніх три століття історично розвивається без своєї стійкої еліти яка або асимілюється в чужу культури, або

винищується імперськими сусідами (це закономірно призводить до «вихлюпування» на вершини українського політикуму випадкових, несформованих, не ушляхетнених елементів).

5. У широкому геополітичному і цивілізаційному контексті українська ідея є слабкою і хиткою через загальну недоформованість її органічного цивілізаційного простору – Середньої Європи (макрорегіон між Балтикою і Балканами, між Альпами і Чорним морем, який регулярно розривали вітри історії ще в античну епоху, а потім агресивні імперські сусіди – германський світ, Османська імперія, Російська імперія).

6. Сучасна епоха застала Україну з вищеописаними проблемами самоорганізації, а її виклики вимагають від кожного народу велетенських мобілізаційних зусиль політичного, інтелектуального, культурного характеру, яких наразі українська недосконструована, недогартована нація виявити не може. Звідси – загальна розгубленість в українському суспільстві, розростання в ньому примітивного космополітизму, апатії, відсутність самостійницької політики глибшого сенсу, розвиток психології клієнтизму (цивілізаційного наймитства), культурної вторинності, вульгарного масовізму.

Україна як найбільш органічне продовження Київської Русі у духовному, ментальному, культурному і геополітичному планах фактично перебуває у найважливішій географічній зоні Середньої Європи. Це центральна держава цього простору. Відтак боротьба за Україну була завжди надзвичайно жорстокою – від татаро-монгольських спустошень до Голодомору 1932–33 рр. Головними чинниками, що визначають виняткове геостратегічне розташування України є такі:

а) особливо протяжна берегова лінія на Чорному і Азовському морях (реально українці заселяли ще ширше Причорномор'я, аж до Кубані, але ці території, як відомо, відійшли на сьогодні до Росії) ;

б) природні багатства майже усіх українських теренів;

в) всебічна відкритість до різних світових просторів, що дає великі можливості для торгівельних зв'язків;

г) «зіпертість» на Карпати українського простору, який у такий спосіб отримує опорну завершеність;

д) рівнинність більшості української етнічної території, через що нація має постійну можливість для просторового розвитку;

е) значний географічний потенціал, велика мережа зручних рівнинних рік, поєднання географічних зон лісу, лісостепу і степу, що сумарно забезпечує загальну внутрішню динаміку саморозвитку етносу і простору.

Великою проблемою для успішного геополітичного розвитку України була її історична недоформованість як морської держави і країни, приблизно половинна перетятість її простору, що унеможливлювало гармонійний і перспективний розвиток. Український етнос, попри його вітальне стремління до Півдня, завжди ніби відтинали від моря різноманітні кочівники й імперські утворення – печеніги, хозари, половці, монголи, Кримське ханство, Москва. Відтак, завоювання українцями степового Причорномор'я – це надважлива

історична задача і геополітичне завдання.

У сьогоднішньому змаганні наддержав та блоків держав за домінування планетарного значення Україна повинна зайняти позицію конструктивного моделювання геополітики майбутнього з відмовою від орієнтацій прихованих імперських змагань. Збігнев Бжезинський достатньо чітко сформулював суть України, з точки зору тієї великої геополітичної гри, що точиться на величезному євразійському просторі. Для американської стратегії на Євразійському континенті Україна – це геополітичний центр, чиє значення витікає з її важливого географічного положення, котре надає їй виняткову роль у плані доступу до важливих районах, можливості відмови важливим геополітичним гравцям у отриманні ресурсів, а також із того, що вона є щитом для європейської цивілізації. Саме по собі існування України як незалежної держави допомагає трансформувати Росію: «Без України Росія перестає бути євразійською імперією».

Виходячи з описаного вище, її аксіомами геополітичного і цивілізаційного розвитку мають бути такі:

1) всебічне виховання власної української середньоєвропейської ідентичності через налагодження різнопланових зв'язків політичних і культурних із державами усієї Середньої Європи;

2) максимальне плекання власної традиціоналістської, героїчної, ідеократичної національної свідомості і культури;

3) оптимальне використання геополітичного потенціалу української географії у напрямку Великої Чорноморської дуги – пріоритетні союзницькі зв'язки на південь в діапазоні Балкани – Туреччина – Кавказ – Закавказзя – Іран – Середня Азія; саме цей простір зберігає велику перспективу росту, оскільки всі народи цього простору наприкінці ХХ ст. вийшли на новий етап власного самооновлення, пов'язаного з їхніми національно-визвольними устремліннями, цивілізаційними трансформаціями (у випадку із Туреччиною) та розташуванням на перехресті основних геополітичних тенденцій світу;

4) налагодження системи союзницьких геополітичних зв'язків з ключовими державами світового цивілізаційного поясу Rimland, оскільки Україна як типово морська держава і національний тип ментальності об'єктивно спрямована на зближення з країнами, що виражають ідею індивідуальної свободи і соціальної відкритості та динаміки, а це: США, Канада, Велика Британія, Франція, Іспанія, Швеція, Японія, ПАР;

5) політичне самовизначення – це одна зі складових частин національного самовизначення. При цьому, стосовно України, націю ми розуміємо як громадянську політичну, поліетнічну спільноту, що ширше за поняття «нація» як національність, коли мова йде про моноетнічну спеціально неструктуровану соціальну й політичну спільноту (для полегшення, чистоти соціального аналізу).

Політичне самовизначення не зводиться до факту проголошення незалежності і створення державних атрибутів. Воно є об'ємнішим від державного і включає також громадянське суспільство зі сформованою

політичною свідомістю. Фактор формування національної політичної свідомості в багатонаціональному суспільстві дуже важливий. Наприклад, не так просто в Україні домогтися, щоб неукраїнець вважав себе українцем у політичному сенсі як громадянин держави, щоб національність не вважалася єдиним суб'єктом державного права.

Ідея політичного самовизначення повинна бути підкріплена економічним і духовним самовизначенням нації.

Майбутня велика гра головних світових імперій – США, Китаю, Росії, Індії, Бразилії – передбачає різні сценарії. Зараз зусилля останніх чотирьох спрямовані на те, щоб не допустити абсолютного домінування США на планеті. Однак більшість з них, особливо три євразійські сусіди, зберігають велику конкурентну підозрілість один до одного, змагаючись за впливи на материку Євразія передусім. Однією з противаг до посилення цих наддержав може бути велетенський пояс тюркськомовних країн і народів, який тягнеться від Туреччини до Уйгурії (Східного Тукистану). Усе це народи, які зараз переживають нове цивілізаційне і культурне піднесення, які сумарно володіють гігантськими геостратегічними і природними можливостями. Тож наступною аксіомою української геополітики є:

б) принцип зближення і стимуляції щодо розвитку тюркськомовного світу, який може стати згодом значним фактором-важелем для перебудови геополітичної ситуації в Євразії: тюркський клин одночасно обмежує можливості Індії на півночі, підважує могутність Китаю, розбалансовує геостратегічну єдність Росії, оскільки через просторі землі, заселені волзькими татарами й духовно й етнічно спорідненими з ними народами, ніби розрізає навпіл російський простір, сягаючи майже Північно-Льодовитого океану.

Водночас цей тюркський світ є природним союзником для народів Північного Кавказу, які вже послаблюють монолітність Російської імперії. Україні треба лише виступати з політичними ініціативами в тюркськомовному світі, налагоджувати з ним взаємовигідні економічні зв'язки і потрібні процеси розвинуться самі собою.

1. Російсько-українська війна.

14 квітня 2014 р. було оголошено про початок Антитерористичної операції на Сході України. Її мета - протидія незаконним російським і проросійським збройним формуванням, подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України.

Антитерористична операція - це комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності.

Українські силовики у квітні-травні 2014 р. обрали тактику облоги населених пунктів для поступового витіснення бойовиків. Останні, у свою

чергу, упродовж цього періоду поширювали свій контроль на території Донецької та Луганської областей. Штурмували військові частини, здійснювали спроби заволодіти зброєю, захоплювали адміністративні будівлі. 14 червня було збито український військово-транспортний літак Іл-76 із 40 десантниками на борту.

Але українські силовики неухильно зменшували площу території, підконтрольної бойовикам. У воєнних діях брали участь ЗСУ, Національна гвардія, МВС, спецпризначенці СБУ, добровольці. Станом на середину серпня 2014 р. українські війська звільнили більшу частину Донбасу, захоплену у квітні-травні. У відповідь з кінця липня й до середини серпня загони сепаратистів були поповнені бойовиками і новим озброєнням.

24 серпня почався спільний контрнаступ терористів і регулярних російських військ, які атакували українських силовиків на півдні Донецької області у напрямках Іловайськ, Комсомольське, Новоазовськ. У боях під Іловайськом загинуло багато українських військових. Сили проросійських бойовиків захопили прикордонне місто Новоазовськ на Азовському морі, але наступ на Маріуполь було зупинено.

Україна була змушена почати переговори. Конфлікт переріс у затяжний.

Добровольчі батальйони. Волонтерський рух.

Значну роль у протидії терористам відіграли добровольчі батальйони. Вони почали створюватися в розпал сепаратистських виступів на Донбасі. На Майдані в Києві поставили намет, куди могли звернутися добровольці. Їх було дуже багато. Уже за півтижня автобуси з першими добровольцями поїхали на фронт.

Добровольцями було укомплектовано 1-й резервний батальйон Національної гвардії України (згодом - імені С. Кульчицького). Незабаром було створено добровольчий батальйон «Дніпро-1». У лавах Збройних сил України, з добровольців, насамперед мешканців Луганської області, було сформовано батальйон «Айдар», згодом виникли батальйони «Азов», «Харків», «Львів», «Чернігів», «Слобожанщина» і багато інших.

Добровольці неодноразово надавали допомогу діючій армії України у воєнних діях. Допомогали у визволенні м. Слов'янськ Донецької області. За їхньої участю відбили Маріуполь, Лисичанськ, Северодонецьк та інші населені пункти Донеччини та Луганщини. Перша поразка, з якою зіткнулися добробати, була під Іловайськом («Іловайський котел»). Тоді сили АТО зіткнулися з натиском регулярних військ РФ, потрапили в оточення і при виході з нього зазнали великих втрат.

Трагічні наслідки для військових мала операція під Дебальцевим («Дебальцівський котел»), де ЗСУ і добробати зазнали поразки. Але вони виявили гідну подиву мужність і стійкість. Якщо на початковому етапі бойових дій на Сході України добровольчі батальйони не мали централізованого підпорядкування, то пізніше їх переформували у штатні підрозділи Збройних сил і Нацгвардії України. Підрозділи Правого сектору відмовилися від переформування.

Добровольчі батальйони показали здатність українців до самоорганізації для захисту своєї держави. Народний добровольчий рух у найскладніший для країни момент прийняв удар на себе.

В Україні за короткий термін було створено велику кількість волонтерських організацій, які системно допомагали військовим на передовій: «Крила Фенікса», «Повернись живим», «Армія SOS», «Врятуй рідну країну», «Волонтерська сотня Україна - Світ». Упродовж усього періоду дії АТО волонтери допомагали в забезпеченні медикаментами, їжею та потрібним спорядженням. Спільно з науковцями та військовими на територіях, що контролювалися незаконними збройними формуваннями, розшукували загиблих. Волонтери надавали допомогу не лише військовим, а й переселенцям. Особливість волонтерського руху в Україні проявилася в тому, що найчисленнішою групою волонтерів стала молодь.

Українці визнають велику роль волонтерського руху в суспільних процесах: 62 % визнають роль волонтерів у політичних змінах останнього року, 85 % вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру, а 81 % схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства. (З дослідження стану волонтерства в Україні, виконаного на замовлення ООН компанією GfK Ukraine (грудень 2014 р.)

Російське вторгнення в Україну 2022 року - відкритий воєнний напад Росії на Україну, початий о 3:40 24 лютого 2022 року є подовженням російсько-української війни, розв'язаної Росією 2014 року, участь у якій РФ намагалася заперечувати. Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції від 2 березня 2022 року засудила дії Росії та назвала їх агресією проти України. Міжнародний суд ООН в Гаазі 16 березня 2022 року зобов'язав Росію припинити розпочаті 24 лютого 2022 року воєнні дії в Україні-

Військова кампанія почалася після тривалого нарощування російських військ з листопада 2021 року вздовж кордону України з РФ і Білоруссю та визнання органами влади Росії 21 лютого 2022 року терористичних утворень на території України — так званих «ДНР» і «ЛНР» — як державних утворень. Неодноразово різні ЗМІ, західні та українські політики розцінювали накопичення російських військ біля кордонів з Україною з листопада 2021 року як підготовку Росії до війни з Україною. Офіційні представники Росії всіляко заперечували у своїх заявах, що Росія планує чи має намір напасти на Україну- Практично одночасно Збройні сили Російської Федерації почали неприховане перекидання додаткових військ на окуповані території Донецької й Луганської областей.

24 лютого президент РФ В. Путін оголосив про «спеціальну воєнну операцію» з метою нібито «демілітаризації та денацифікації України». Уже за кілька хвилин почалися ракетні удари по всій території України, у тому числі неподалік від Києва. Російські війська вдерлися до України поблизу Харкова, Херсона, Чернігова, Сум¹, увійшовши з Росії, Білорусі й тимчасово окупованого Росією Криму. Разом з Росією війну проти України фактично веде Білорусь: із прикордонних районів завдають ракетних ударів по території Україн,

здійснюють вильоти бойової авіації для завдання ракетно-бомбових ударів по території України, відбувається передислокація війська та його забезпечення.

Завдяки спротиву української армії та сил самооборони вже в перші дні агресії російська армія зазнала значних втрат у живій силі та техніці. У своїй новітній історії, за оцінками українських та міжнародних експертів, Росія в жодній війні ще не зазнавала навіть таких великих втрат за такий короткий час. За визнанням західної розвідки, Росія зустріла сильніший, ніж очікувала, опір, що зумовило матеріально-технічні проблеми для її військ, нестачу пального, боєприпасів і продовольства, підрив бойового духу нападників. Швидке об'єднання країн світу для допомоги Україні, як і запровадження потужних санкцій проти Росії, стало несподіваним ударом для країни-агресора.

З першого дня вторгнення Росія порушує правила едення війни і масово чинить воєнні злочини. Російська влада веде активну інформаційну війну та застосовує шовіністичну пропаганду.

Вторгнення пов'язане з тривалою російсько-українською гібридною війною, яка почалася на початку 2014 року. Її підґрунтям є те, що Україна була наріжним каменем Радянського Союзу, доки не проголосувала переважною більшістю населення за незалежність на демократичному референдумі 1 грудня 1991 року. Позбувшись політичного тиску Радянського Союзу, більшість східноєвропейських держав здійснили прагнення своїх народів до європейської інтеграції і приєдналися до Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

Граючи на політичній нестабільності в Україні, Росія анексувала український півострів Крим і організувала сепаратистський заколот на сході України, засилаючи на Донбас свою агентуру, війська та зброю. Внаслідок конфлікту на Донбасі загинули майже 14 тис. людей, а 1,5 млн українців стали внутрішньо переміщеними. Так звана гібридна війна проти України складалася з кібератак, економічного тиску, пропаганди для розпалювання внутрішнього розбрату. Таку тактику російські пропагандисти активізували в останні місяці 2021 року. Держдепартамент США заявив, що Путін готує «операцію під фальшивим прапором», щоб створити привід для вторгнення.

Напруга між Україною та Росією посилилася через будівництво газопроводу «Північний потік -2» в Балтійському морі, запуск якого давав би змогу припинити чи обмежити транзит російського газу через Україну на Захід через українські газогони в разі загострення воєнних дій.

У грудні 2021 року Росія висунула низку претензій до західних країн, звинувачуючи їх у нібито «експансії НАТО» і вимагаючи від Заходу забрати їхні війська й озброєння з країн колишнього «Східного блоку», претендуючи на відновлення військово-політичного впливу колишнього Радянського Союзу. Конкретно від України вона вимагала гарантій неприєднання до НАТО, а також відмови від постачання західних озброєнь, і погрожувала невизначеною військовою відповіддю, якщо ці вимоги не будуть задоволені повністю. НАТО відхилило ці абсурдні вимоги, і Сполучені Штати попередили Росію про

«швидкі та суворі» економічні санкції у разі подальшого вторгнення в Україну. Упродовж лютого зброю Україні на випадок вторгнення Росії надали Канада, Естонія, Литва, зокрема надали зенітно-ракетні комплекси та протитанкові ракетні комплекси.

Підрозділи ДНР та ЛНР, що беруть участь у бойових діях, не мають власного командування, а підпорядковані відповідним російським угрупованням. Попри періодичні повідомлення про погрозу участі ЗС Білорусі в агресії, режим Лукашенка уникає прямого втручання, однак територія Білорусі використовується для розміщення російських військових частин, звідти відбувався виліт бойових літаків та запуск ракет у напрямку України.

Військові підрозділи російських окупантів втратили наступальний темп, очікуючи надходження додаткових підрозділів і поповнення запасів. Водночас Росія заблокувала судноплавство в українських водах Чорного моря. США та Великої Британії визнали, що Росія стикається з жорсткішим, ніж очікувалося, опором в Україні. За оцінками розвідки США, в Україні з'явилися «ознаки життєздатного опору», а українська протиповітряна оборона спрацювала краще, ніж передбачалося.

Згідно з опитуванням соціологічної групи «Рейтинг» 26-27 лютого, бойовий дух українців лишався високий. Зазначалося, що «у жодному регіоні не спостерігається переважання песимістичних настроїв», 91 % опитаних підтримують дії президента України Володимира Зеленського.

За першими підсумками війни, Росія припустилася стратегічної помилки. В Росії очікували здійснити блискавичний змусити Україну до швидкої зміни влади на проросійську. Та вже на третій день війни російські війська були виснажені запеклим опором ЗСУ. Несподіваною як для Росії, так і для Заходу, стала позиція президента України Володимира Зеленського, який відмовився евакуюватися з Києва. Бойовий дух захисників і національна ідентичність українців лише зміцнилися на тлі невдач окупантів. Україна отримала підтримку від ЄС і НАТО, а проти Росії почалося впровадження важких фінансових санкцій.

Рада національної безпеки і оборони зупинила на час воєнного стану діяльність низки політичних партій, якій працюють на розкол України чи колаборацію з ворогом. А саме: «Опозиційна платформа — За життя», «Партія Шарія», «Наші», «Опозиційний блок», «Ліва опозиція», «Союз лівих сил», «Держава», «Прогресивна соціалістична партія України», «Соціалістична партія України», «Соціалісти», «Блок Володимира Сальдо».

Реакція світової спільноти на агресію Російської Федерації проти України та спроби мирного врегулювання конфлікту

З початком військової інтервенції з боку РФ світова спільнота засудила силове вторгнення в Україну. 1 березня 2014 р. Генеральний секретар ООН закликав до повної поваги і збереження незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України, а також до негайного відновлення спокою та початку прямого діалогу між усіма сторонами задля вирішення поточної кризи. У висновках Європейської ради (3 березня 2014 р.) зазначалось: «Європейський

Союз рішуче засуджує явне порушення суверенітету й територіальної цілісності України актами агресії, що вчинені Збройними силами Росії, як і дозвіл на їх застосування на території України, ухвалений 1 березня 2014 року Радою Федерації Росії».

Українська влада неодноразово намагалася врегулювати конфлікт. 17 квітня 2014 р. в Женеві відбулися чотиристоронні переговори Україна - ЄС - США - Росія щодо врегулювання збройного конфлікту між Росією та Україною. *«Всі сторони зобов'язалися утримуватися від будь-яких форм насильства, залякування або провокаційних дій... Всі незаконні збройні формування повинні бути роззброєні; всі незаконно захоплені будівлі повинні бути повернуті законним власникам; всі незаконно захоплені вулиці, площі та інші громадські місця в українських містах повинні бути звільнені». (З рішення про деескаляцію конфлікту в Україні, ухваленого за підсумками зустрічі в Женеві (17 квітня 2014 р.))*

Із червня 2014 р. періодично проводилися зустрічі лідерів України, Росії, Німеччини та Франції щодо можливості врегулювання конфлікту на Донбасі.

5 вересня 2014 р. в Мінську за результатами зустрічі Президента України П. Порошенка, Президента Росії В. Путіна й міжнародних представників було досягнуто домовленості «про припинення застосування зброї». 19 вересня сторони погодили додатковий протокол про лінію розмежування між українськими силами та проросійськими бойовиками. Також домовилися відвести важке озброєння від лінії розмежування та не застосовувати авіацію. Росія мала закрити кордон для перетину бойовиків та техніки. Але підписання мінських документів не забезпечило ні припинення застосування зброї російськими найманцями, ні виведення з території України російських військ. Перші Мінські угоди вересня 2014 р. дозволили зупинити масове російське вторгнення в Україну, проте вони не змогли повністю припинити бойові дії. У лютому 2015 р. було підписано Другі Мінські угоди. Нині всі учасники конфлікту й зацікавлені сторони визнали цей документ як рамковий для врегулювання ситуації на Донбасі.

Російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року отримало широкий міжнародний осуд з боку урядів і міжурядових організацій, що зумовило введення нових санкцій проти Росії, які спричинили російську фінансову кризу. Реакція урядів у всьому світі загалом була негативною, з критикою та осудженням з боку багатьох провідних країн, зокрема Великої Британії, США, Франції, Німеччини, Японії. Європейський Союз запровадив заборону російським літакам використовувати повітряний простір ЄС, заборону SWIFT для деяких російських банків, заборонив деякі російські ЗМІ. Міжнародні організації, зокрема ООН та НАТО, також висловили осудження воєнної агресії РФ. Шириться бойкот Росії та Білорусі з боку неурядових організацій у сферах розваг, ЗМІ, бізнесу та спорту.

Отже, характеризуючи геополітичний стан сучасної України необхідно констатувати, що на 32-у році незалежності Українська держава продовжує виборювати власну незалежність. У своїй боротьбі демонструє світу

феноменальне прагнення до свободи. Не дивлячись на продовження бойових дій в окремих регіонах країни, вже ведеться активне обговорення реалізації Плану відновлення України за рахунок отримання зарубіжних інвестицій.